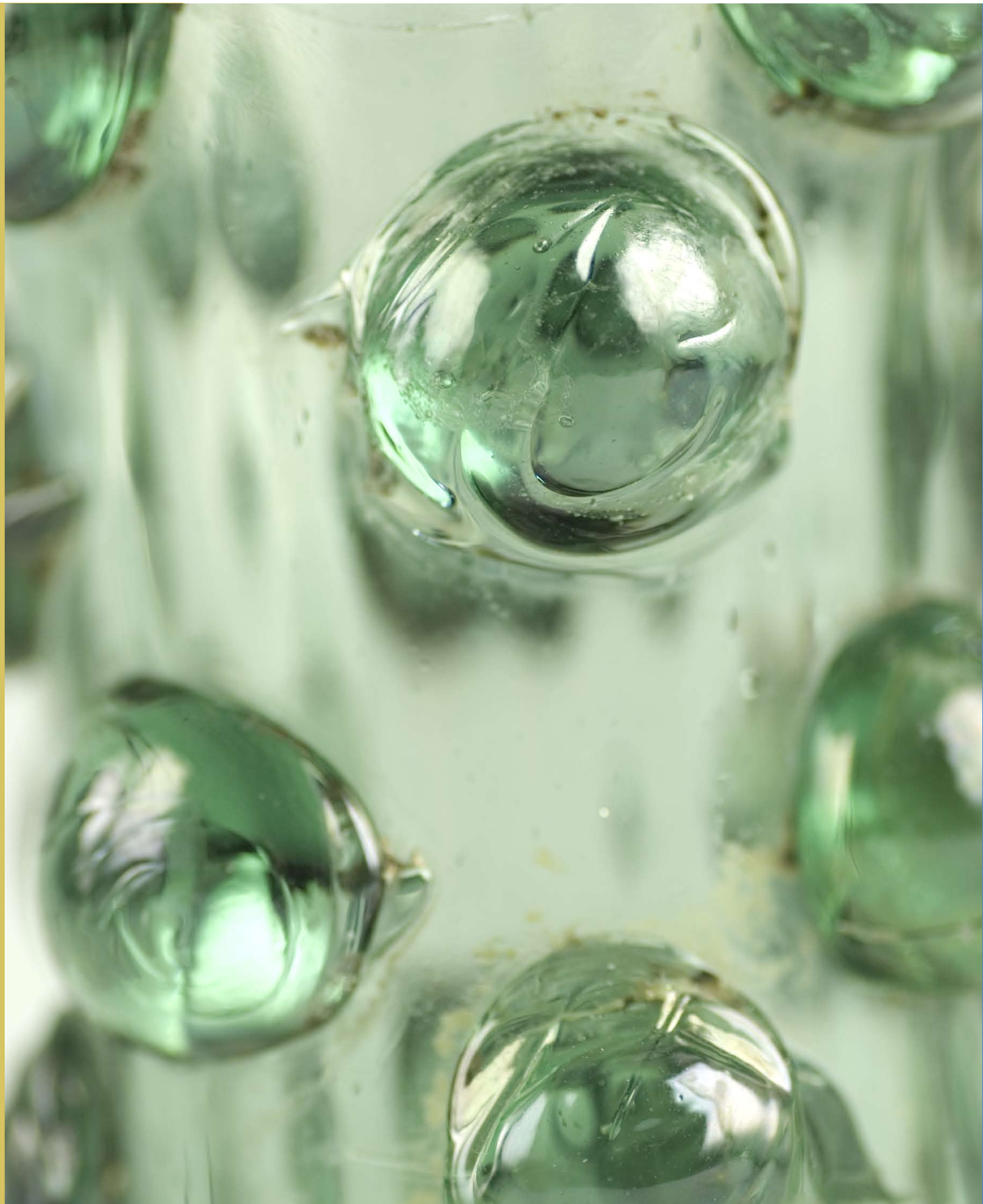

Zwolle

Een beerput van "Achter de Smeden"

Annelies Berends

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Het aardewerk	3
2.1. Het roodbakkende aardewerk	
2.2. Proto-steengoed en steengoed	
2.3. Majolica	
2.4. Faience	
2.5. Chinees porselein	
2.6. Witbakkend aardewerk	
2.7. Conclusie	
3. Het glas	11
3.1. Vensterglas en spiegels	
3.2. Flessen	
3.3. Kelkglazen	
3.4. Stangglazen en fluiten	
3.5. Bekers	
3.6. Roemers	
3.7. Overig	
3.8. Conclusie	
4. Noten	15
5. Literatuur	16
Catalogus	19
Tellijst	29

ISBN: 978-90-8533-56-1

Gemeente Zwolle 2009
Eenheid expertisecentrum, Afdeling
Stad en Landschap, Monumentenzorg en
Archeologie
Tekst: Annelies Berends
Redactie: Hemmy Clevis
Vormgeving: Jeroen Drost
Foto's: Nan van der Meer
Tekeningen: Alicia van Vulpen

1. Inleiding

Voorafgaand aan nieuwbouw op de locatie Diezerstraat 103-105 en Korte Smeden 6-10 heeft Archeologie gemeente Zwolle hier een opgraving verricht. Het terrein is gelegen op het dekzandplateau 'de Smeden', waardoor deze opgraving de naam 'de Smeden' heeft meegekregen. De locatie 'de Smeden' is van groot belang voor de geschiedenis van Zwolle. Historisch is namelijk bekend dat 'de Smeden' aanvankelijk buiten de stadsmuren lag. Hier hadden zich reeds in de 13de eeuw de ambachtslieden gevestigd en de beroepen die 'vuurgevaarlijk' waren. Door het economisch belang van deze wijk is het gebied op een bepaald moment bij de stad getrokken. Vanaf die 13de eeuw is er sprake van een perceelsindeling die gericht is op de Diezerstraat. De percelen tussen Diezerstraat en Drietrommeltjessteeg kunnen een lengte van 70 tot 80 meter hebben. Oorspronkelijk was alleen het

voorste gedeelte aan de Diezerstraat bebouwd. De straat was een van de hoofdstraten van Zwolle, zodat er in de huizen vaak meer draagkrachtige burgers gewoond kunnen hebben. Natuurlijk zijn er ook perioden geweest waarin kamers in deze huizen verhuurd werden. Er is in ieder geval een redelijke kans op beerputten of -kelders op de achtererven met een interessante inhoud.

Aan de sloop van de bestaande bebouwing waren beperkingen opgelegd. Zo mocht er niet onder het maaiveld gesloopt worden. Het gevolg daarvan was dat tijdens de opgraving al het keldermuurwerk en met puin opgevulde kelders door het archeologisch team zelf opgegraven en onderzocht moest worden. Daarbij kwam beerput 2-22 te voorschijn. De inhoud was meer dan interessant en leende zich uitstekend om er een apart verhaal over te maken.

2. Het aardewerk

De inhoud van deze beerput sprong er uit, in vergelijking met de andere vondstcomplexen van deze opgraving. Vandaar dat gekozen is voor een aparte behandeling volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws aardewerk en glas, het zogenaamde Deventersysteem.

2.1. Kogelpot en grijsbakkend aardewerk

Deze vondstcategorie is slechts sporadisch aanwezig in het vondstmateriaal. Een scherf was toe te schrijven aan een kom van grijsbakkend aardewerk. Hiervan kon geen type worden bepaald. Ook van twee kogelpotscherven, waarvan er één voorzien is van bezemstreekversiering, kon geen type worden bepaald. Een derde kogelpotscherf is van het type kp-kog-12. Dit type wordt gedateerd tussen 1250 en 1325. Deze vondsten sluiten niet aan bij de complexdatering van de beerput, die loopt van 1575 tot 1650. Ze kunnen alleen maar gezien worden als 'opspit' bij de beerput.

2.2. Het roodbakkende aardewerk

Het roodbakkende aardewerk vormt veruit de grootste aardewerkgroep binnen het vondstmateriaal van deze beerput. Er kwamen tenminste 62 verschillende voorwerpen van roodbakkend aardewerk uit tevoorschijn. Deze voorwerpen zijn onder andere gebruikt voor maaltijden, voedselbereiding en -opslag, persoonlijke hygiëne en verlichting. De grootste groep voorwerpen behoorde tot het keukengoed.

Het overgrote deel van al dit aardewerk is vermoedelijk lokaal of regionaal geproduceerd. Geen van de voorwerpen kon toegeschreven worden aan bepaalde middeleeuwse productiecentra of -streken. Het roodbakkende aardewerk is daarnaast vervaardigd uit ijzerhoudende klei, die bijna overal in het Nederlandse rivierengebied voorkomt. Vrijwel alle roodbakkende voorwerpen zijn tenminste aan één zijde volledig geglaazuurd. Enkele exemplaren hebben aan twee zijden een loodglazuurlaag. Een kleine deksel van het type r-dek-1 is het enige roodbakkende voorwerp zonder glazuurlaag. Dergelijke kleine deksels zijn bijvoorbeeld aange-

wend om de stank van gevulde pispotten tegen te gaan.¹ De gave randen van dit voorwerp doen echter vermoeden dat de deksel niet of zeer weinig gebruikt is.

Bij veel onderzochte beerputten in Nederland bestaat het merendeel van de roodbakkende vondsten uit grappen. Deze driepotige (kook)potten vormen in het vondstmateriaal de grootste groep. Er zijn scherven van in totaal elf grappen verzameld. Voor drie van deze grappen kon geen type worden bepaald. De andere acht grappen zijn onder te verdelen in twee typen. Het eerste type r-gra-18, dat kenmerkend is voor de late 16de eeuw en de eerste helft van de 17de eeuw,² wordt vertegenwoordigd door vier grappen met een bolvormige bodem, een knikwand en uitstaande rand. De knik is aan de buitenzijde gemarkeerd door een gleuf of ribbel. Drie van deze grappen hebben verder een kromme steel, die haaks op de schenklip geplaatst is. Dit type grape wordt zodoende ook wel kromsteert genoemd.³ Zowel deze kromsteerten als de grape van type r-gra-18 zijn als kookpot gebruikt. Daarop wijzen de matig tot zeer zwartgeblakerde bodems en slijtagesporen op de standpoten van deze voorwerpen. De vier andere grappen behoren tot het type r-gra-30. Ze hebben een bolvormige bodem en wand, een uitstaande rand en een inwendige groene sliblaag onder de rand. Twee van deze grappen hebben een verticaal worstoor tegenover de schenklip en zijn ook aan de buitenzijde geheel voorzien van een loodglazuurlaag. Bij drie van deze grappen zijn geen sporen zichtbaar van roet. Wel zijn er slijtagesporen sporen aanwezig op de poten. Het aardewerk moet enkel gebruikt zijn als voorraad- of opslagaardewerk.

Het keukengerei van de gebruikers van deze beerput bevatte naast grappen tenminste vijf steelkommen. Deze werden in het Nederlandse huishouden veel gebruikt voor het verwarmen van

etenswaren of vloeistoffen die niet lang gebakken of gekookt moesten worden. Voorbeelden van dergelijke vloeistoffen zijn ragout en saus.⁴ Drie stuks behoren tot het type r-stk-6. Ze hebben een bolvormige bodem en een verticale, licht naar buiten buigende wand en rand met een platte bovenzijde. De overgang van bodem naar wand is aan de buitenzijde gemarkeerd door een scherpe ribbel. Één exemplaar van dit type heeft een rechte steel die in een hoek van 90° links van de schenklip gepositioneerd is. De twee andere steelkommen van het type r-stk-2 hebben een bolvormige bodem en een min of meer verticale wand en rand. Deze rand heeft aan de buitenzijde een verdikking, die langer is dan een centimeter. Beide exemplaren hebben verder een platte en rechte steel, die in een hoek van 90° rechts van de schenklip gepositioneerd is. Eén van deze twee voorwerpen heeft een donkergroene glazuurlaag van een te hard gebakken voorwerp.

Het keukengoed bestond verder nog uit vier potten, waaronder drie van het type r-pot-34 en drie bakpannen. De potten hebben een scherpe knikwand en een uitstaande rand. Die knikwand wordt bij enkele exemplaren aan de buitenzijde benadrukt door een gleuf of ribbel. De bakpannen deden in de keuken dienst als bakpan voor eieren, pannenkoeken of vlees.⁵ Van één bakpan kon geen type worden bepaald. Een tweede bakpan is van het type r-bak-21, gekarakteriseerd door een platte bodem op drie poten, een rechte wand met horizontale ribbels op de buitenzijde en een uitstaande, haast horizontaal liggende rand. Het voorwerp was op alle scherven zeer zwartgeblakerd en moet zodoende veel gebruikt zijn in de keuken. Een zeer gelijkend exemplaar van hetzelfde type werd eerder opgegraven op Het Eiland in Zwolle en is gedateerd tussen 1600 en 1650.⁶

Een steelgrape met twee steelkommen[1650??]

De derde, matig zwartgeblakerde bakpan is van een nieuw type (r-bak-nn). Het voorwerp heeft een platte bodem op drie poten, een bolvormige wand met enkele flauwe horizontale ribbels op de buitenzijde en een uitstaande, haast horizontaal liggende rand, waarvan het uiteinde omhoog gebogen is. Verder is er een scherv van het standgedeelte van een olielamp, waarvan de rand verdikt is aan de bovenzijde (r-oli-?). Een derde, meer bijzondere vondst is een grote kom op drie poten zonder steel of oor (r-kom-88). Het voorwerp heeft een licht bolvormige bodem en een schuine wand die rechtstreeks overgaat in de rand. De overgang van bodem naar wand is aan de buitenzijde aangegeven door de enkele millimeters uitstekende bodemlaag. Ook de afgeplatte rand met dekselgeul steekt aan de buitenzijde nog enkele millimeters over de wand heen. De exacte functie van deze kom is niet bekend: hij kan zowel als tafelgerei of keukengoed gebruikt zijn.⁷ De gedeeltelijk doffe, afgesleten glazuurlaag wijst op intensief gebruik van het voorwerp.

Een volgend voorwerp van een nieuw type is een lekschaal met een platte bodem en een bolvormige, rechtopstaande wand en rand die aan de buitenzijde voorzien zijn van drie horizontale en afgeronde ribbels (r-lek-13). Er is één horizontaal worstoor bewaard gebleven. De schaal krijgt een geheel eigen karakter door de vlag, die tijdens het bakproces geel gekleurd is. De rest van het voorwerp heeft een rode kleur.

Een ander voorwerp van een nieuw type, betreft een komfoor (r-kmf-3). Dit voorwerp heeft een licht bolvormige bodem en een haast verticale wand. De afgeplatte rand is op tenminste twee plekken doorbroken met trapvormige luchtgaten. Dergelijke gaten zorgen voor de circulatie van lucht, wanneer het komfoor gebruikt werd als warmhoudplaat.

Ook van de vijf grote, rode waterkannen is onduidelijk of deze in de keuken of op tafel als schenkan (of allebei) zijn gebruikt. De schenkanfunctie op tafel is minder aangenaam vanwege de hoogte van de kannen (31 cm) en het hoog en tegenover de schenklip bevestigde, verticale worstoor. Dergelijke waterkannen raakten overigens tijdens de 17de eeuw buiten gebruik, toen het transport van water in grote drinkkannen overbodig werd naar aanleiding van de aanleg van gemeenschappelijke waterkelders in stadshuizen. Andere huizen kregen hun eigen waterleiding.⁸ Zowel de binnen- als buitenzijde van vijf kannen is geglaazuurd. Ook hebben ze allemaal ribbels op de schouder. Tenminste twee kannen hebben een gladde standing, een langgerekt ovaal lichaam en een naar buiten buigende hals en rand met een platte bovenkant. Eén kan is toe te schrijven aan het type r-kan-27. Mogelijk zijn de andere vier kannen van hetzelfde type. Ze lijken sterk op een r-kan-27 kan, die eerder is opgegraven op Het Eiland in Zwolle. Deze is gedateerd tussen 1600 en 1675.⁹

Zoals eerder gezegd vormt het keukengerei de grootste groep voorwerpen in het roodbakkende materiaal. Hiernaast zijn onder de roodbakkende vondsten van deze beerput nog enkele andere artikelen. Tot het tafelgerei van de gebruikers van de beerput behoorden negen koppen, waaronder vier van het type r-kop-2. Dit type heeft een verticale en licht uitstaande wand, die rechtstreeks overgaat in de rand, een verticaal, geknepen worstoor en een gladde standing, waarop slijtagesporen zichtbaar zijn. Drie van deze koppen zijn ook uitwendig geglaazuurd en hebben aan de

binnenzijde onder de rand een gele sliblaag (r-kop-2).

Een zalfpotje van het type r-zal-3 en drie pispotten zijn gebruikt voor persoonlijke hygiëne. De pispotten deden in het algemeen 's nachts dienst, wanneer het te donker was om door een onverlicht huis naar de wc te lopen. Slechts een van die pispotten was archeologisch compleet. Het voorwerp heeft een gladde standing, een wand met een scherpe knik aan de buitenzijde, één verticaal worstoor en een uitstaande, horizontaal liggende rand. Vier laatste scherven zijn afkomstig van twee voorraad- of bloempotten en een lekschaal met een vrij platte vorm en een kort, opstaand randje (type r-lek-5). Van de overige twaalf van de 62 roodbakkende voorwerpen kon geen type bepaald worden.

2.2. Proto-steengoed en steengoed

Door het gebruik van een nieuwe kleisoort uit de beekdalen tussen Rijn en Maas ontstond in de Middeleeuwen het steengoed. Deze klei kon op hogere temperaturen gebakken worden. Daardoor versinterde de klei en werd het baksel nauwelijks waterdoorlatend.¹⁰ Het vormde zo de tegenhanger van het roodbakkende met de dure en spaarzaam aangebrachte loodglazuurlaag.¹¹ Onder de vondsten van deze beerput bevinden zich elf voorwerpen van steengoed en twee voorwerpen van proto-steengoed. Er is sprake van een duidelijke tweedeling binnen deze groep voorwerpen. Eén helft bestaat uit onversierde en ongeglaazuurde scherven, die afkomstig zijn van ten minste twee kannen en vier andere voorwerpen (mogelijk tevens kannen of trechterbekers). Van deze voorwerpen zijn zeer weinig fragmenten opgegraven. Tot deze helft behoren ook de proto-steengoed scherven. De andere helft van het vondstmateriaal bestaat uit zeven geglaazuurde en versierde steengoedkannen met of zonder engobe. Twee kannen hebben een 'federendes Blättchen' versiering en een beschildering in kobaltblauw. Twee kannen van het type s2-kan-55 hebben een buik met verticale groeven en een schouder met bladmotief en rozetten binnen medaillons. De schouder en buik zijn van elkaar gescheiden door een cordon. De buitenzijde is voorzien van zoutglazuur met een bruine engobe. De vijfde kan (type s2-kan-37) is aan de binnenzijde bedekt met een engobe en aan de buitenzijde met een doorzichtige glazuurlaag en accenten in blauw kobaltoxide. De buik is versierd met verticale groeven en een dubbel cordon. De schouder is onderverdeeld in panelen met bladmotief. Onder de schenklip is een masker of leeuwenkop afgebeeld.

Van de zesde kan is alleen een halsscherf bewaard gebleven. Deze is versierd met ten minste twee door verticale banden gescheiden figuratieve scènes. In de eerste scène is links een vrouw afgebeeld en rechts een man. Beide figuren kijken elkaar aan, of richten hun blikken op de bloem met lange stengel, die tussen beide is afgebeeld. Dezelfde scène lijkt zich rechts naast de verticale afscheidingsband van de eerste scène te herhalen. De intieme scène doet denken aan een bepaalde ceremonie, zoals een bruiloft. Van de zevende kan zijn twee grijze scherven bewaard gebleven. Daarop prijkt de herkenbare blauwe versiering van Stadtlohn en Vreden.¹²

Van een aantal steengoed voorwerpen is de exacte herkomst bekend. Het proto-steengoed is geproduceerd in het Duitse

Siegburg, het best bestudeerde pottenbakkerscentrum in het Rijnland.¹³ De versierde kannen zijn alle met zekerheid afkomstig uit ditzelfde Rijnland. Hier lagen naast Siegburg destijds nog vier andere grote productiecentra: Lagerwehe, Raeren, Frechen en Westerwald. De donkergrijze kleur van de scherven van de twee bruingekleurde, versierde kannen wijst op productiecentrum Raeren.¹⁴ Hier ontwikkelden pottenbakkers in de 15de eeuw een eigen stijl, die zich een eeuw later ontpopte tot fraai versierde voorwerpen. Voor drie andere versierde steengoed kannen is het lastiger om een productiecentrum vast te stellen. Producten van onder andere het latere Raeren en Westerwald kunnen sterk op elkaar lijken.¹⁵ Dit was het gevolg van pottenbakkers die door de Dertigjarige oorlog vanuit Raeren, Siegburg en Lotharingen naar Westerwald trokken.¹⁶ De blauwgrijze kannen, die versierd zijn met figuren in kobaltblauw en mangaanpaars, waren karakteristiek voor Westerwald. In Raeren werden echter ook dergelijke kannen gemaakt, die nauwelijks te onderscheiden zijn van de Westerwald kannen. Enkele blauwgrijs gekleurde kannen uit andere opgravingen, die heel erg lijken op de blauwgrijze steengoed kannen van deze beerput zijn bijna alle afkomstig uit Westerwald.

De versierde kannen stammen alle uit het einde van de 16de of uit de 17de eeuw. Dan ontstaan steengoed vormen die van rand tot bodem versierd zijn.¹⁷ Via gelijkende exemplaren is het mogelijk het versierde steengoed beter te dateren. Van het type s2-kan-37 zijn verschillende gelijkende exemplaren gepubliceerd. De kan lijkt sprekend op een 'Enghalskanne' uit Westerwald, waarvan alleen de decoratie op de schouder anders is. Deze Duitse kan wordt gedateerd tussen 1600 en 1650.¹⁸ Masker- of leeuwenkopafbeelding van de steengoed kan van deze beerput lijkt verder op een leeuwenkop op de schenklip van een in Deventer opgegraven kan uit 1670-1710.¹⁹

Voor de tweede blauwgrijze steengoed kan (s2-kan) leverde een literatuurstudie geen goed gelijkend exemplaar op. Reineking van Bock²⁰ publiceerde twee steengoedkannen met een meer langgestrekte versiering op de buik. Deze twee kannen komen qua vorm en plaatsing van de decoratie deels overeen met de S2-kan. De kannen, waarvan één afkomstig is uit Westerwald, zijn gedateerd in het midden van de 17de eeuw, respectievelijk 1675-1700. De twee bruine kannen lijken tot slot sprekend op twee bruine kannen uit Frechen die gepubliceerd zijn door Bartels.²¹ Opvallend zijn niet alleen de overeenkomsten in vorm, maar ook de vele overeenkomsten in uitwendige decoratie. Beide kannen uit Frechen worden gedateerd tussen 1720 en 1760. Een ander zeer gelijkend exemplaar uit Raeren wordt echter vroeger gedateerd tussen 1550 en 1675.²²

2.3. Majolica

Uit deze beerkelder is een kleine hoeveelheid majolica verzameld. Daaronder bevinden zich zes borden van onder andere het type m-bor-3, m-bor-4, m-bor-5 en m-bor-14 (met kartelrand en dellen), een kom (m-kom-3) en scherven van twee onbekende voorwerpen. Deze laatste voorwerpen waren mogelijk ook afkomstig van een huis- en/of keukenraad. Op een aantal voorwerpen waren nog één of meerdere proenafdrukken zichtbaar op de spie-

gel. Deze zijn veroorzaakt tijdens het bakproces van het majolica, waarbij het aardewerk opgestapeld werd.²³

Door de aantasting van het majolica in de beerput is de decoratie van de keramiek in grote mate onzichtbaar geworden. Op enkele voorwerpen was nog blauwe of gele versiering zichtbaar. Een bord had op de vlag een Wanli-indeling en de kom was beschilderd met blauwe stippen, strepen en concentrische lijnen. Een spiegel van één bord was voorzien van een bloemenmotief met een vogel (mogelijk een duif). Dit bord had tevens een dubbel doorboorde standring. De slechte zichtbaarheid van de versiering maakt de datering van deze majolica moeilijk. Volgens Bartels²⁴ kwam het type m-bor-5 voor tussen circa 1550-1620/30 en het type m-bor-3 tussen circa 1575-1620/1800. Type m-bor-4 werd gebruikt van 1620 tot 1650. Dellen en kartelranden worden gedateerd in de decennia rond 1600.²⁵

2.4. Faience

Het gegeven dat faience - evenals majolica en porselein - bedoeld was voor op de tafel,²⁶ wordt nadrukkelijk weerspiegeld in het vondstmateriaal. Er zijn scherven opgegraven van ten minste 25 faience borden en kommen. Ook een deel van deze scherven was aangetast door zuren in de bodem van de beerput. Meerdere malen behoorden heldere scherven, licht en zwaar aangetaste fragmenten tot één voorwerp. Ze vormen daarom een goede illustratie van de verschillen in conserverende omstandigheden binnen een beerput.²⁷ Het faience materiaal is op te delen in twee groepen. Het witte, onversierde Nederlandse en Italiaanse faience vormt de eerste helft van het faience vondstmateriaal. Onder dit aardewerk bevonden zich ondermeer drie kommen (i-kom-1), één ploischotel (i-plo) en acht borden (typen f-bor-2, f-bor-19, f-bor-8 en i-bor-8). De ploischotel en één grote kom hebben een dikke glazuurlaag, die op een Italiaanse herkomst wijst. De kom heeft bovendien een los aangezette standring. De overige voorwerpen zijn vermoedelijk vervaardigd in Delft. De typen f-bor-2 en f-bor-8 zijn te dateren tussen 1660 en 1680. Het met kobaltblauw versierde aardewerk vormt de andere helft van het faience vondstmateriaal. Het betreft één kop (f-kop) en negen borden. Zowel de kop als één klein en één groot bord zijn aan één zijde versierd met een gestrooide bloemenversiering. De afmetingen van het grotere bord (type f-bor-10) suggereren dat het gebruikt is als sierschotel voor het opdienen van eten. Zes andere borden van het type f-bor-2 hebben elk enkel een versierde spiegel. Tot deze zes borden behoren twee wapenborden, twee spreukborden, één stillevensbord en één bord met letterversiering. Op de spiegel van het stillevensbord is een mand afgebeeld, met daarin twee peren, ander fruit en een fluitglas. Het voorwerp is waarschijnlijk afkomstig uit Delft en te dateren tussen 1600 en 1710. Van het bord met de letterversiering zijn helaas weinig fragmenten bewaard gebleven. Op de spiegel zijn nog slechts de volgende letters leesbaar: HAR (decoratie) ELEM. Op de spiegel van het eerste wapenbord prijkt verder een wapen met daarop een zwaard en vier sterren of bloemen. De spiegel van het tweede wapenbord is versierd met een wapen met daarop een ster naast een schuin afgesneden, blauw vlak. Dergelijke wapens waren vaak fantasiewapens en bestonden niet in de werkelijkheid.

tinnen borde

De spiegels van de twee spreukborden van Nederlands faience zijn voorzien van een Nederlandstalige spreuk tussen guirlandes en grotesken. De spreuken op de borden luiden als volgt: "Het tweede dat is niet te veel 2" en "6 Een bort dat net geschildert is". Dergelijke spreukborden maakten deel uit van series van (vaak) zes bij elkaar behorende borden, die samen een compleet rijm vormden.²⁸ De onderwerpen van dergelijke rijmen waren van religieuze aard of bevatten volkse wijsheden.²⁹ Volgens Hupperetz³⁰ zijn er ten minste twintig verschillende spreuken, die prijken op de spiegels van één serie spreukborden. Aan de verschillen tussen de decoratie en de schrijfstijl op de twee spreukborden is af te leiden dat de beide voorwerpen uit twee verschillende spreukseries afkomstig zijn. Door middel van literatuuronderzoek en iconografisch onderzoek was het mogelijk de overige vijf zinnen van één van de twee spreukseries te achterhalen. De spreuk "6 Een bort dat net geschildert is" is volgens Hupperetz³¹ het laatste deel van een langere spreuk die een zakelijke boodschap bevat. In deze zakelijke boodschap worden faience borden aangeprezen 'ten faveure' van tinnen borden:

- 1 tinnen borde Sijn niet goet
- 2 Om Dat Men se Schuure Moet
- 3 Maer een bort / van postelijn
- 4 Wort Vant Wasse Wit en Reijn
- 5 Daar Om Set Vrij Op Den Dis
- 6 Een bort dat / wel geschildert is

Het andere spreukbord van De Smeden maakt deel uit van een spreukenreeks waarvan in 1996 op het Eiland in Zwolle al twee andere spreukborden zijn opgegraven. Van deze spreuk zijn slechts enkele deelzinnen bekend:

Het tweede dat is niet te veel 2	"De Smeden"
Het vierde doet mijn onlust aan	"Het Eiland" ³²
Het vijfde dat is overvloed	"Het Eiland" ³³

De mogelijkheid bestaat dat de twee borden van Het Eiland en het bord van De Smeden als één reeks gemaakt en verkocht zijn. Aan de geringe verspreiding van de spreukborden is volgens Hupperetz af te leiden dat er alleen complete series spreukborden te koop waren.³⁴ Dan rijst de vraag hoe en waarom deze borden van één serie verspreid zijn geraakt hoewel Het Eiland en De Smeden niet ver uiteen liggen.

Tot slot zijn twee faience voorwerpen opgegraven die niet (goed) thuis te brengen zijn in de twee hierboven beschreven faience groepen. Het betreft een onversierd faience zalfpotje (f-zal-3) met een lichtblauwe kleur en één bordje met geïmiteerde Chinese versiering op een licht blauw fond (f-bor-12). Dit laatste bijzondere voorwerp is aan de buitenzijde voorzien van vier vlakken met een cirkel met een punt erin. Op de spiegel is een tussen ranken vliegende draak afgebeeld. De vlag is versierd met acht ovale cartouches, waarin afwisselend een perzikplant of castagnetten geplaatst zijn. Zowel de perzikplant als de castagnetten zijn duidelijk afgeleid van Chinese voorbeelden.

Het bordje is te dateren tussen 1625/50 en 1675. Het is afkomstig uit de fabricatieplaats De Porceleynse Fles in Delft. Zowel de datering als de herkomst van dit bordje kon worden afgeleid van een overeenkomstig exemplaar uit de opgraving van het kasteel Werkeren³⁵ en een zeer gelijkend exemplaar uit de collectie Schapers.³⁶ Dit laatste bordje dat ook uit een beerput afkomstig is, heeft een overeenkomstige paneelindeling op de achterzijde en op de vlag de op gelijke wijze verbonden cartouches. Zeer opvallend is de gelijkenis van de tussen ranken vliegende draak op de spiegels van het bordje uit de collectie Schapers en het bordje van de beerput van De Smeden.

De datering van het faience levert weinig problemen op. Voor veel faience typen zijn reeds dateringen gegeven vanuit verschillende literaire bronnen en opgravingen. Er bestaan min of meer twee groepen dateringen binnen het faience materiaal van dit vondstcomplex. De eerste groep bestaat uit de spreukborden, het bordje met namaak Chinese versiering en enkele f-bor-2 typen. Deze voorwerpen worden gedateerd tussen 1625 en 1675/80.³⁷ De tamelijk platte faience borden van het type f-bor-2, met een diameter van 20 cm en een standvlak worden gedateerd vanaf ongeveer 1630.³⁸ Van dit type bord zijn meerdere exemplaren aanwezig in het faience vondstmateriaal.

De tweede groep bestaat uit het zalfpotje, type i-kom-1 en typen f-bor-8. Deze voorwerpen kunnen vermoedelijk later gedateerd worden tussen 1650/60 en 1680.³⁹ Het f-bor-10 (1625-1700⁴⁰) en het stillevensbord (1600-1710) kunnen tot beide groepen behoren.

2.5. Chinees porselein

Vanaf de 16de eeuw wordt er in Nederland ook porselein aangetroffen in beerputten.⁴¹ Het gaat voornamelijk om kommen, koppen, borden en schalen. Ze hebben een wit baksel met blauwe beschildering. In de beerput van De Smeden is een kleine hoeveelheid goed geconserveerde scherven opgegraven van dergelijk Chinees porselein. Deze vondsten zijn vermoedelijk afkomstig uit Jingdezhen (China). Deze stad, die al een 1700 jaar oude historie van porseleinproductie kent, wordt de 'porselein hoofdstad' van China genoemd.⁴²

Met de scherven zijn vier theekopjes (p-kop-1) en één schoteltje (p-bor-1) gereconstrueerd. Alle vijf voorwerpen hebben een wit baksel. Drie kopjes en de schotel zijn tevens voorzien van een goed geconserveerde, blauwe versiering. Op het schoteltje prijken florale motieven. De spiegel is voorzien van een grote bloem. Daaromheen zijn acht tot op de vlag doorlopende vlakken geschilderd, met in elk vlak tenminste één grote bloem. De theekopjes zijn beschilderd met figuratieve scènes. Op de buitenzijde van het eerste kopje is een zittende vrouw in traditionele Chinese kledij afgebeeld. In haar rechterhand houdt zij een tak vast. Op het tweede kopje is een mannelijke ruiter op een paard geschilderd, die gewapend is met een boog. Rechts van hem staat of zit een figuur achter een rots, die lijkt te zwaaien met een soort vlag. Op het derde kopje is nog net de omhooggestoken arm met lange mouw van een Chinese figuur zichtbaar. De schildering op de spiegel van twee theekopjes doet verder erg denken aan een natuurscène.

Dergelijke schilderijen op porselein hadden vaak een speci-

ale betekenis. Bepaalde symbolen, tekens en motieven drukten waarden, eigenschappen of woorden uit. Legendarische figuren, dieren en scènes symboliseerden gelukwensen en spreuken.⁴³ Via woorden van gelijke klank kon men verder door een concrete voorstelling een abstract begrip tot uitdrukking te brengen. Een groot hert ('loe') betekende bijvoorbeeld ook een groot inkomen ('loe'). De afbeeldingen op het porselein van De Smeden dragen wellicht een bepaalde betekenis mee. Voor de ontrafeling van

deze eventuele betekenis is echter kennis van Chinese mythologie en iconografie noodzakelijk.⁴⁴

Het dateren van het porselein van De Smeden is lastig. Aangezien porselein in huishoudens met zorg behandeld werd en zodoende langer in gebruik bleef dan andere keramiek, wijken objectdateringen van porselein vaak af van complexdateringen.⁴⁵ Voor de drie beschilderde theekopjes kon in ieder geval wel een begindatering vastgesteld worden aan de hand van vier Chinese karaktertekens op de onderzijde van een van de kopjes.⁴⁶ Dergelijke karaktertekens dienden als eerbetoen aan een vroegere keizer of duiden een periode aan, waarin een bepaalde keizer regeerde. Eén van de beschilderde kopjes is aan de onderzijde gemarkeerd met vier karaktertekens, die de naam van de keizer Chenghua vormen. Deze Keizer regeerde van 1447-1487.⁴⁷ De voorwerpen krijgen een betere datering door een Chinees theekopje uit een andere Overijsselse opgraving. Dit theekopje uit Jingdezhen is aan de onderzijde voorzien van dezelfde vier karaktertekens van keizer Chenghua. Het wordt door Davidson⁴⁸ gedateerd tussen 1675/1700 en 1720/25.

2.6. Witbakkend aardewerk

De opgraving leverde slechts enkele witbakkende voorwerpen op. Twee grappen met een buikknik behoren tot het type w-gra-6 en w-gra-7. Eén van de grappen was aan de binnenzijde voorzien van een donkergroene glazuurlaag. De ander was aan twee zijden volledig geglaazuurd met een donkergroene laag. Tot de categorie hygiëne behoren hier een zalfpotje (w-zal-1) en een pispot van het type w-pis-2. De pispot kon bijna volledig gereconstrueerd worden. Het lichtgroene voorwerp heeft een standing, een knikwand, een uitstaande rand en een verticaal worstoor. De knikwand is aan de buitenzijde aangegeven met een gleuf. Een deksel van het type w-dek-8 met een geelgroene kleur paste helaas niet op de pispot, noch op een van de andere witbakkende voorwerpen. Van een laatste scherf met een ooraanzet kon tot slot geen type worden bepaald.

2.7. Conclusie

Het roodbakkende aardewerk en de faience overheersen duidelijk in de aardewerkvondsten van de beerput van De Smeden. Van zowel het steengoed, als met name de grijs- en witbakkende waar, het porselein en de majolica zijn kleinere hoeveelheden scherven opgegraven.

De aardewerkvondsten zijn onder te verdelen in verschillende gebruikscategorieën. De grootste groep is toe te schrijven aan het keukengoed, waaronder zich met name veel roodbakkende

voorwerpen bevinden. Tot het opslagaardewerk van de keuken behoorden drie tot vier grappen, vier potten en de twee voorraad- of bloempotten. Tot het kookgerei behoorden zes grappen, vijf steelkommen, drie bakpannen, twee lekschalen en één komfoor; er zijn twee witbakkende grappen. Een groot deel van deze voorwerpen vertoonde slijtagesporen op de standvoeten.

Het faience, majolica, porselein en steengoed van de beerput van De Smeden maken alle deel uit van tafelgerei. Het gaat om een huisraad die tussen 1575 en 1650 bestond uit meer dan 25 borden en enkele kommen om uit of van te eten en om voedsel mee op te dienen. De spreukborden hadden daarnaast wellicht (ook) een decoratieve functie.

Er waren vier porseleinen kopjes en negen roodbakkende koppen om uit te drinken, en ten minste vijf steengoed kannen en vijf roodbakkende kannen om uit te schenken. De bekers ontbreken in het vondstmateriaal, aangezien deze vaak van hout en incidenteel van tin werden gemaakt. Er zijn geen scherven gevonden van steengoedbekers.

Voor de persoonlijke hygiëne gebruikte men een faience zalfpotje, een roodbakkend en een witbakkend zalfpotje. Daarnaast bezaten de bewoners drie roodbakkende pispotten en een witbakkende. Voor de verlichting in huis werd gebruik gemaakt van ten minste één olielampje. Er zijn verschillende plaatsen van herkomst vastgesteld voor het aardewerk van de opgraving. Een klein deel van de vondsten komt uit het buitenland. Het steengoed is vervaardigd in Westerwald, Stadtlohn/Vreden, Frechen en Raeren en mogelijk ook in andere productiecentra in het Rijnland. Het

porselein komt uit China en enkele faience voorwerpen zijn geïmporteerd uit Italië. Het overgrote deel van het aardewerk is echter in Nederland vervaardigd. De roodbakkende waar is van lokale productie. Veel exemplaren van faience en majolica zijn afkomstig uit Delft en mogelijk zelfs het Delfts productiecentrum De Porceleyne Fles. Een deel van de spreukborden is mogelijk vervaardigd in Noord-Nederland.

Het faience, majolica en rood- wit en grijsbakkende aardewerk behoren tot een huisraad van bewoners uit de middenlaag van de maatschappij. Zowel het porselein als de spreukborden wijzen daarnaast mogelijk op enige status van de eigenaar. Het gebruik van spreukborden suggereert een zekere mate van geletterdheid en daardoor ook enige welgesteldheid.⁴⁹ Porselein was in de late 16de eeuw zeer kostbaar en voorbehouden aan de rijkere en adellijke kringen.⁵⁰ De lagere en middenklassen moesten zich tevreden stellen met surrogaat porselein: het zogenaamde 'Hollants porceleijn' ofwel majolica,⁵¹ wat tevens aanwezig is in het vondstmateriaal van De Smeden.

De aanvoer van porselein uit China richtte zich voornamelijk op West-Nederland, waar het veelal verkocht werd. Zwolle was ver van de primaire verkooppunten verwijderd. Pas in de eerste helft van de 18de eeuw waren porselein theekoppen en –schotels of koffiekopjes doorgedrongen tot de gewone huishoudens, getuige opgravingen in stad Amsterdam.⁵² De inhoud van deze beerput dateert slechts tot 1650. Andere aanwijzingen voor een eventuele status van de bewoners zijn op de opgraving niet aangetroffen.

3. Het glas

3.1. Vensterglas en spiegels

Er zijn drie groepen vensterglasscherven opgegraven bij De Smeden. Ze bestaan uit lichtgroene, groene en kleurloze scherven met een variërende dikte van 0,9 tot 1,6 mm. Vensterglas dat in de buitenlucht werd gebruikt was vaak dikker. Het gegeven dat slechts enkele scherven een dikte hebben tussen de 1,6 en 2,1 mm, kan erop wijzen dat het overgrote deel van het vensterglas afkomstig is van vensters die zich binnenin een gebouw bevonden. In de eerste groep vensterglas zijn fragmenten van ten minste zes verschillende ruiten aanwezig. De vormen van deze ruitjes blijven onduidelijk. Van slechts één vensterglas konden de maten genomen worden (dit vensterglas was 10,3 x 13,3 x 0,11 cm groot). De aanwezigheid van rechte randen en scherpe hoeken tussen de glasscherven wijst er op dat meerdere fragmenten afkomstig zijn van rechthoekige vensterglazen. De helderheid van de scherven geeft aan dat het vensterglas jonger is dan het vensterglas uit de andere twee groepen. In de tweede groep vensterglas komen naast rechte vormen ook ronde vensterglasvormen voor. Tussen

de scherven bevonden zich enkele rechte en afgeknabbelde randen en licht opstaande, ronde randen met een koeienoog. Het vensterglas is dus zowel via de slingermethode als via de cilindermethode⁵³ vervaardigd. Opvallend waren verder de afdrukken van loodstripbevestiging of kozijnroeden langs de randen van enkele glasscherven.⁵⁴ Er kon geen maat genomen worden van deze vensterglasvormen. De derde groep vensterglas bestaat uit spiegelfragmenten en vensterglasfragmenten die beschilderd zijn met onder andere witte, geelbruine en zwarte kleuren. De beschilderde fragmenten zijn te klein en te gering in aantal, om een afbeelding of afmeting te reconstrueren.

3.2. Flessen

Tot verpakkingsmateriaal of voorraadglaswerk horen de flessen. Er zijn ten minste vijf flessen opgegraven. Van twee stuks kon geen type of vorm worden bepaald. De overige flesfragmenten waren afkomstig van tenminste drie groene, vierzijdige fles-

sen (gl-fle-7), die vanaf 1550 in West-Europa zijn geproduceerd en waarvan grote formaten vooral in Nederland regelmatig zijn opgegraven.⁵⁵ Dergelijke flessen dateren meestal uit de periode 1600-1650.⁵⁶ Ze dienden als voorraadfles voor wijn of als apothekersfles en waren derhalve vaak voorzien van een tinnen dop en schroefdraad. Tenminste één exemplaar van de opgegraven vierzijdige flessen was voorzien van een tinnen schroefdraad. Dergelijke flessen kwamen uit Duitsland (zoals Spessart). Vermoedelijk zijn ze na 1640 ook in Nederland geproduceerd.⁵⁷

3.3. Kelkglazen

Kelkglazen, stangglazen, fluitglazen, bekers en roemers horen tot het tafelgerei. De opgraving leverde fragmenten op van zes kelkglazen. Daaronder bevond zich onder andere een eenvoudig, onversierd en min of meer lomp gevormd kelkglas met een stevige stam (type gl-kel-2). Het glas lijkt op de vroegste glazen in de Engelse stijl (*à la façon d' Angleterre*) die in Nederland gevonden zijn. Dergelijke kelkglazen zijn voornamelijk lomp gevormd en hebben een zware massieve stam met een gedrongen nodus, waarin vaak een luchtbel voor de sier is ingesloten.⁵⁸ De nodus en luchtbel ontbreken. Een bijzondere vondst betreft drie vleugelglazen, die alle grotendeels (in ieder geval van voet tot rand) compleet zijn. Vleugelglazen zijn kelkglazen met een holle, sigaarvormige stam, die verdeeld kan zijn in knopen.⁵⁹ Aan weerskanten van de stam is een 'vleugel' aangebracht van fijn blauw glasdraad. Dergelijke glazen zijn van oorsprong van 1500 tot 1550 in Venetië vervaardigd en kwamen voor tot in de 18de eeuw.⁶⁰ Bij de opgraving is een dergelijk vleugelglas opgegraven met drie nodussen en een vleugelversiering van fijn, blauw glasdraad. De twee andere vleugelglazen zijn voorzien van een stam van gevlochten glasdraad, waarop twee bredere vleugels in de vorm van zeepaardjes bevestigd zijn, beide tevens gevormd van blauw glasdraad (gl-kel-35). Vleugelglazen met een dergelijke vleugelstam (*à la façon de Venise*) of zeepaardjesversiering zijn in de eerste helft van de 16de eeuw in Venetië geproduceerd en in een later stadium ook in Nederland.⁶¹ Ze waren populair in de 17de eeuw.⁶² De herkomst van de drie vleugelglazen is onduidelijk. Import lijkt aannemelijk, aangezien zowel Venetië als andere glasblazerijen ten noorden van de Alpen, waar vleugelglazen vanaf 1550-1600 ook zijn vervaardigd, actief waren in de productie van vleugelglazen.⁶³ De kelkglazen zijn echter in de 17de eeuw ook in Nederland geproduceerd.

3.4. Stangglazen en fluiten

Een bijna 10 cm lang buisje met een kleine diameter aan een zijde en een grotere diameter aan de andere zijde is duidelijk afkomstig van een fluit. Daarnaast is er tenminste een kleurloos pasglas gevonden met een omgeslagen voetrand, een cilindrische schacht en vier passen van geribbeld, blauw glasdraad. Pasglazen werden gebruikt bij drinkspelletjes, waarbij de passen de grootte van een teug aangaven.⁶⁴ Het gevonden type pasglas wijkt af van de reeds in de literatuur beschreven glazen. Het gaat hier dan ook om een nieuw type pasglas (gl-sta-NN).

3.5. Bekers

Bij de opgraving zijn fragmenten verzameld van tenminste twintig verschillende bekens, waarvan voor vijf exemplaren geen type kon worden bepaald. Zeven wafelbekers (gl-bek-19a en eenmaal gl-bek-19) vormen hier de grootste typegroep. Deze bekens komen vaak voor in vondstmateriaal uit 1575-1600 en een groot deel van de 17de eeuw (met name 1600-1650).⁶⁵ Vooral in Nederland en België zijn erg veel wafelbekervondsten gedaan.⁶⁶ Het is opvallend dat slechts één wafelbeker voorzien is van een aanzienlijk fijnere wafelstructuur op de buitkant van de schacht. Mogelijk gaat het hier om een oudere wafelbeker en zes jongere.

Onder de overige dertien bekens bevinden zich verder twee kleurloze, cilindrische bekens van het type gl-bek-5a, een kleurloze netwerkbeker (gl-bek-10) en een kleurloze glasdraadbeker (gl-bek-34), waarvan de schacht omwikkeld is met tenminste een horizontaal lopende, kleurloze en geribde glasdraad. Ook zijn er twee ijsbekers van het type gl-bek-4a opgegraven. Dergelijke bekens zijn herkenbaar aan de craquelé oppervlakte structuur. Die is ontstaan door het plotseling afkoelen van het glas, waardoor op de oppervlakte talloze kleine barstjes gevormd worden.

Die barstjes groeiden bij het verder verwarmen en 'uitblazen' van het glas in omvang.⁶⁷

Tot slot zijn er onder het bekermateriaal twee vetro à fili bekens. Een van deze bekens is versierd met witte en blauwe glasdraden (gl-bek-9a). De andere kleurloze beker is voorzien van links naar boven draaiende, witte glasdraden en een blauwe glasdraad aan de mondrand. De herkomst van deze beker is vermoedelijk Amsterdam.⁶⁸ Omdat met opgelegde glasdraad versierde bekens in eerste instantie een Venetiaans product waren,⁶⁹ bestaat de mogelijkheid dat de andere beker geïmporteerd is.

3.6. Roemers

Roemers waren in de Late Middeleeuwen het meest populaire drinkglas voor witte wijn.⁷⁰ Ze bestonden in verschillende maten en kwaliteiten. Er waren kleine(re) roemers voor normaal gebruik en hoge(re), grotere en kostbare roemers voor feestelijke gelegenheden.⁷¹ De roemer ontwikkelde zich aan het eind van de 16de eeuw uit de berkemeier en diens voorloper de noppenbeker, welke reeds in de 14de eeuw in gebruik was.⁷² Tussen de berke-

meier en de roemer bestaan dan ook enige gelijkenissen, die het determineren bemoeilijken. Een voorbeeld is de puntnoppenversiering, die werd gebruikt om de grip op het glas tijdens het drinken te bevorderen.⁷³

Bij de determinaties van het glas is gebruik gemaakt van de glastypebeschrijvingen van J. Kottman. Volgens Kottman⁷⁴ is een roemer een drinkglas met een geknepen voetring of gewonden draadvoet, een conische, ton- of komvormige kelk en daaronder een holle stam die aan de buitenzijde voorzien is van noppen (gladde, punt- of braamnoppen). Andere kenmerken van de roemer zijn de glasdraad die de overgang van de schacht naar kelk markeert (aan de buitenzijde) en het gegeven dat schacht en kelk uit één stuk glas bestaan.⁷⁵ De Berkemeier is volgens Kottman⁷⁶ een drinkglas met een geknepen voetring, een cilindrische stam die voorzien is van opgerichte puntnoppen en een conische cuppa. Op basis van het gegeven dat alle vermoedelijke roemerfragmenten van deze beerput voorzien waren van een bolle of tonvormige kelk, een glasdraad op de overgang van kelk naar schacht en/of een gewonden glasdraadvoet, is vastgesteld dat zich onder de glasfragmenten geen berkemeiers (of noppenbekers) bevinden. In totaal zijn er zodoende tien incomplete roemers met een gewonden glasdraadvoet aan het licht gekomen. Het betreft tenminste drie verschillende typen roemers. Drie roemers van het type gl-roe-2 zijn voorzien van meerdere rijen verspringende braamnoppen op de schacht, een bolle of tonvormige kelk en een geribde glasdraad op de overgang van kelk naar schacht. Dit was in de Late Middeleeuwen het meest gangbare type roemer.⁷⁷ De kleinere roemer diende als glas voor sterke dranken als jenever.⁷⁸ De andere twee roemers met braamnoppen zijn nogal groot (19,5 respectievelijk 16 cm hoog). Vermoedelijk werden zij als bokaal gebruikt bij feestelijke aangelegenheden.⁷⁹ Drie andere roemers hebben een schacht met meerdere rijen verspringende puntnoppen en een onversierde glasdraad op de overgang van schacht naar kelk. Tenminste één exemplaar heeft een conische kelk (gl-roe-10). Tot het derde type roemer (gl-roe-5) behoren twee stuks met een schacht met meerdere rijen verspringen gladde noppen, een bolle of tonvormige kelk en een geribde glasdraad op de overgang van schacht naar kelk. Dit type

roemer is slechts opgegraven op een beperkt aantal locaties binnen Nederland (waaronder eerder al Zwolle).⁸⁰

De roemertypen zijn verder alle na elkaar in gebruik geweest. De puntnoppen waren in gebruik van 1550/75 tot 1610/50. Het braamnoppentype is te dateren in de tweede helft van de 17de eeuw (1625/50 tot 1675/1725).⁸¹ Het derde type met de gladde noppen kan gedateerd worden vanaf de eerste helft van de 17de eeuw.⁸² De afgeknabbelde randjes in het vensterglas dateren tot slot grofweg vóór 1650.⁸³

3.7. Overig

Onder de categorie 'overig' valt een aantal scherven, waarvan geen type of vorm bepaald kon worden. Slechts een van deze scherven is noemenswaardig. Het gaat om een kleine, kleurloze en glanzende scherf met een graving op de buitenzijde. Mogelijk is het een restant van een beker van loodglas. Dit was een zware, hoogglanzende glassoort die in 1670-1680 in Engeland werd geproduceerd.⁸⁴

3.8. Conclusie

Alhoewel veel glasvormen uit deze beerput door het Classificatiesysteem⁸⁵ en literatuur voorzien zijn van uiteenlopende dateringen, komt een groot deel ervan voor verschillende glastypen wel deels overeen. De kelken worden bijvoorbeeld door beide bronnen gedateerd aan het einde van de 16de eeuw en in de 17de eeuw. Onder de bekeraars bevinden zich enkele vormen die in het eind van de 16de eeuw in gebruik genomen zijn, zoals de wafelbekers, de ijsbekers, de vetro à fili bekeraars en de glasdraadbeker. De flessen met schroefdraad zijn te dateren van 1600-1650/75.⁸⁶

Kortom, het glaswerk van deze beerput beslaat evenals het aardewerk de eerste helft van de 17de eeuw. Op basis van mogelijk importglas als de vleugelglazen en de vetro à fili bekeraars is enkel duidelijk dat het hier tenminste geen eigenaren uit de armere lagen van de bevolking betreft.

5. Noten

1. Clevis & Kottman 1989: 120
2. Klomp 2000: 110
3. Clevis & Kottman 1989: 28
4. Clevis & Kottman 1989: 127
5. Clevis & Kottman 1989: 28, Clevis 2000: 42
6. Klomp 2000: 139 nr. 7 (eil 96 17-4-110)
7. Klomp 2000: 108
8. Clevis & Kottman 1989: 123
9. Klomp 2000: 145 nr. 31 (eil 96 17-4-178)
10. Clevis & Kottman 1989: 23
11. Clevis & Kottman 1989: 23
12. Elling 1994
13. Klomp 2000: 106
14. Clevis & Kottman 1989: 24
15. Klomp 2000: 107
16. Klomp 2000: 107
17. Klomp 2000: 107
18. Reineking von Bock 1971: 319 nr. 477
19. Bartels 1999: 559 nr. 125
20. Reineking von Bock 1971: 323-324 nr. 487 en 491
21. Bartels 1999: 578-579 nr. 180 en 183
22. Bartels 1999: 578-579 nr. 180, 183-185
23. Clevis & Kottman 1989: 32
24. Bartels 1999: 218
25. Bartels 1999: 219
26. Clevis & Kottman 1989: 32
27. Clevis 2000: 73
28. Ostkamp 2003: 30
29. Van Dam 1991: 38-39 cat.nr.17
30. Hupperetz 1999: 32
31. Hupperetz 1999: 31, Van den Berge 2000: 34, Ostkamp 2003: 30
32. Klomp 2000: 157 nr. 76 (eil 96 17-4-40)
33. Klomp 2000: 158 nr. 77 (eil 96 17-4-41)
34. Hupperetz 1999: 29-30
35. Bitter 1995: 157 (Wer01 8-1-3/140)
36. Ostkamp 2003: 21, afb. 2 (inv.nr.1174)
37. Klomp 2000: 158 nr. 77-80, Bartels 1999: 219
38. Hupperetz 1999: 28
39. Het zalfpotje kan gedateerd worden tot 1750 en het stilleven bord tot 1710.
40. Bartels 1999: 219
41. Bartels 1999: 183
42. www.jingdezhen.gov.cn/en/
43. Weiss 1965: 30
44. Weiss 1965: 30
45. Bartels 1999: 183
46. Op grond van gelijkenissen in de decoratie stijl van de drie kopjes wordt aangenomen dat deze datering ook geldt voor de beschilderde theekopjes zonder Chinese tekens.
47. www.aziatischekeramiek.nl
48. Bartels 1999: 863 nr. 1207. Bartels verwijst naar Davidson 1987, no.6
49. Hupperetz 1999: 29
50. Bartels 1999: 183
51. Bartels 1999: 184
52. Baart *et al.* 1986: 95
53. Clevis 2005b: 139-140
54. Kottman 1990: 59
55. Kottman 1999: 267
56. Kottman 1999: 267
57. Kottman 1999: 267
58. Kottman 1999: 269-270
59. Henkes 1994: 171
60. Henkes 1994: 171
61. Henkes 1994: 217-218
62. Henkes 1994: 171
63. Henkes 1994: 171
64. Henkes 1994: 158
65. Clevis 2005a: 108
66. Henkes 1994: 129-130
67. Kottman 1999: 267
68. Clevis 2000: 77
69. Kottman 1999: 267
70. Duysters *et al.* 2002: 38
71. Henkes 2002: 46
72. Henkes 1994: 43, Duysters *et al.* 2002: 37
73. Duysters *et al.* 2002: 37
74. Kottman 2004: 74
75. Duysters *et al.* 2002: 37
76. Kottman 2004: 71
77. Clevis 2005a: 110
78. Klomp 1998: 145
79. Clevis 2000: 76
80. Henkes 1994: 258
81. Henkes 1994: 258, Duysters *et al.* 2002: 42, Kottman 1999: 266-267
82. Henkes 1994: 258
83. Clevis 2005b: 140; Clevis verwijst hier naar een mondelinge mededeling van J. Kottman juli 2005.
84. Kottman 1999: 269
85. Kottman 2004
86. Kottman 1999: 267

6. Literatuur

Baart, J. M., W. Krook & A. C. Lagerweij, 1986. *Opgravingen aan de Oosterburgermiddenstraat*. In: J. B. Kist (red), *Van VOC tot Werkspoor. Het Amsterdamse industrie terrein Oostenburg*. Utrecht, pp. 83-151.

Bartels, M., 1999. *Steden in scherven: vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900) (deel I & II)*.

Bitter, P., 1995. *Geworteld in de bodem: archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*. Zwolle.

Clevis, H., 2005(a). *Keramik en glas uit beerkelders en een gewone kelder*. In: H. Clevis et al. (eds.), *Havezate Werkeren. De heren van Werkeren en hun kasteel*. Zwolle, pp. 103-120.

Clevis, H., 2005(b). *De gracht als stort voor afval*. In: H. Clevis et al. (eds.), *Havezate Werkeren. De heren van Werkeren en hun kasteel*. Stichting Promotie Archeologie, Zwolle, pp. 121-146.

Clevis, H., 2000. *Tussen Melkmarkt en Kalverstraat*. In: H. Clevis (red), *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*. Zwolle, pp. 59-104.

Clevis, H. & J. Kottman, 1989. *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*.

Davidson, G., 1987. *A guide to the marks on Chinese porcelain*. London.

Duysters, K., A. Laméris & A. Broers, 2002. *Facetten van glas. De glascollectie van het historisch museum Arnhem*. Arnhem.

Elling, W., 1994. *Steinzeug aus Stadtlohn und Vreden*. Borken.

Henkes, H. E., 2002. *Het glaswerk*. In: E. Jacobs, M. Poldermans & T. van der Zon, *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinnehof in Haarlem*. Haarlem, pp. 42-51.

Henkes, H. E., 1994. *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruikersglas uit de bodem van de Lage Landen, 1300-1800*. Rotterdam Papers 9. Rotterdam.

Hupperetz, W., 1999. *Genummerde Delftse spreukenborden uit de zeventiende eeuw*. In: M.N.V.V.C.G., *Vormen uit Vuur*, 1999/2, 167. Zwolle, pp. 26-34.

Klomp, M., 2000. *Een beerput vol verassingen op het Eiland*. In: H. Clevis (red), *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*. Zwolle, pp. 105-172.

Klomp, M., 1998. *Bijzondere glasvondsten uit Zwolle*. In: H. Clevis, H. Jansen & J. de Jong (eds.), *Archeologie en bouwhistorie in Zwolle 4*. Zwolle, pp. 140-155.

Kottman, J., 2004. *Hoofdvormen glas*. In: H. Clevis, J. Kottman, J. Thijssen, Stichting Promotie Archeologie (eds.), *Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws aardewerk en glas (versie 1.1)*. Zwolle, pp.??.....

Kottman, J., 1999. Glas. In: M. Bartels (eds.), *Steden in scherven: vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. pp. 261-274.

Kottman, J., 1990. *Glasvondsten uit Kampen*. In: H. Clevis, H. & M. Smit (red), *Verscholen in vuil, archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925*. Kampen, pp. 59-69.

Ostkamp, S., 2003. *Majolica en faience uit een beerput op het bedrijfsterrein aan het Oosteinde. Een greep uit het assortiment van De Porceleyne Fles (1660-1680)*. In: L. A. Schledorn, M. S. van Aken-Fehmers en T. M. Eliëns (red.), *Delfts aardewerk. Geschiedenis van een nationaal product. Deel III De Perceleyne Fles*. Waanders, Zwolle, pp.14-47.

Reineking von Bock, G., 1971. *Steinzeug. Bestandskatalog des Kunstgewerbemuseums Köln*. Köln, Kunstgewerbemuseum.

Thijssen, J., 1991. *Tot de bodem uitgezocht: glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen, 1375-1850*.

Van Dam, J. D., 1991. *Gedateert Delfts aardewerk*. Rijksmuseum Amsterdam, Zwolle.

Van Den Berge, J. H., 2000. *Genummerde Delfste spreukborden uit de zeventiende eeuw*. In: M. N.V.C.G., *Vormen uit Vuur*, 172. pp. 34-35.

Weiss, G., 1965. *Het Porselein boek. De wereldgeschiedenis van het porselein met een uitvoerig merkenregister*. Voor Nederland ingeleid, vertaald en bewerkt door R.W. Haentjens Dekker. Houten.

<http://www.jingdezhen.gov.cn/en/> Website van de porseleinstad Jingdezhen (China).

<http://www.aziatischekeramiek.nl>. Aziatische keramiek, een samenwerking tussen het Rijksmuseum Amsterdam, Groninger museum, gemeente museum Den Haag en keramiekmuseum Princesenhof.

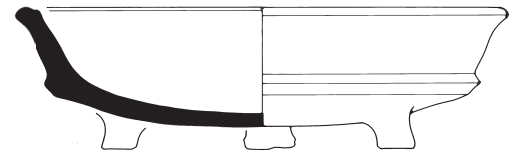
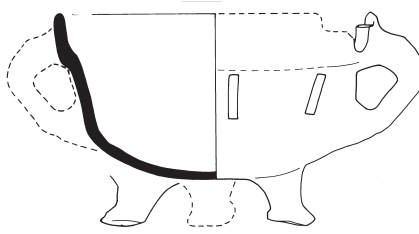
4. Catalogus

1. Vondstnummer
2. Code van het type
3. Objectdatering
4. Maten in centimeters: diameter max/hoogte/diameter bodem
- 5a. Baksel
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Beschrijving van de decoratie
- 6a. Bodem
- 6b. Oor/steel
- 6c. Diversen
7. Functie/naam
8. Productiecentrum
9. Literatuur

- 1**
1. Sme99-22-145
 2. r-gra-18c
 3. 1600-1650
 4. 13.5/11.8/--
 - 5a. roodbakkend
 - 5b. inw: loodglazuur
 - 5c.
 - 6a. driepoot
 - 6b. steel, krom, rond
 - 6c. schenklip 90° tov steel
 7. grape, kromsteert
 - 8.
 - 9.

- 2**
1. Sme99-22-177
 2. r-gra-18c
 3. 1600-1650
 4. 16.0/13.0/--
 - 5a. roodbakkend
 - 5b. inw: loodglazuur
 - 5c.
 - 6a. driepoot
 - 6b. steel, krom, rond
 - 6c. schenklip 90° tov steel
 7. grape, kromsteert
 - 8.
 - 9.

3

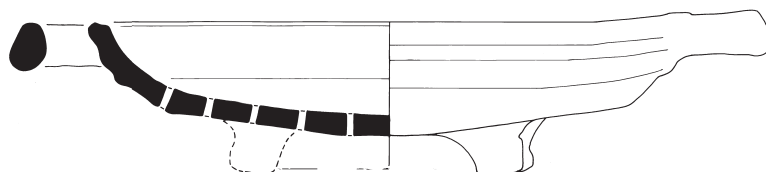
1. Sme99-22-166
2. r-kan-27
3. 1600-1650
4. 17.8/31.0/11.5
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. standring, glad
- 6b. worstoor, verticaal
- 6c. schenklip tegenover oor
7. kan
- 8.
- 9.

4

1. Sme99-22-173
2. r-kmf-3
3. 1600-1650
4. 11.5/--/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. inw: loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. worstoor, verticaal
- 6c. trapvormige luchtgaten in rand
7. komfoor
- 8.
- 9.

5

1. Sme99-22-178
2. r-kom-88
3. 1600-1650
4. 26.0/7.5/22.5
- 5a. roodbakkend
- 5b. inw: loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b.
- 6c.
7. kom
- 8.
- 9.

6

1. Sme99-22-127
2. r-kop-2
3. 1600-1650
4. 12.8/7.2/6.2
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c. inw: gele slib
- 6a. standing, glad
- 6b. worstoor geknepen, verticaal
- 6c.
7. kop
- 8.
- 9.

7

1. Sme99-22-157
2. r-lek-13
3. 1575-1675
4. 32.5/8.0/25.0
- 5a. roodbakkend
- 5b. inw: loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. twee horizontale worstoren, opstaand
- 6c.
7. lekschaal
- 8.
- 9.

8

1. Sme99-22-141
2. r-stk-2
3. 1600-1650
4. 16.2/8.7/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. steel, plat, recht
- 6c. schenklip 90° tov steel
7. steelkom
- 8.
- 9.

9

1. Sme99-22-142
2. r-stk-2
3. 1600-1650
4. 16.7/8.0/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. steel, plat, recht
- 6c. schenklip 90° tov steel
7. steelkom
- 8.
- 9.

10

1. Sme99-22-136
2. r-stk-6
3. 1600-1650
4. 14.5/7.0/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. steel afgebroken
- 6c. schenklip 90° tov steel
7. steelkom
- 8.
- 9.

11

1. Sme99-22-92
2. f-bor-2
3. 1625-1650
4. 21.0/2.5/12.0
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, inw: kobaltblauw
- 5c. spiegel: guirlandes met kroon en dieren; tekst: 6 een bort dat net geschildert is
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. uit serie van zes, moeten op achterzijde
7. bord
8. Noord-Nederland of Delft?
9. Hupperetz 1999: 31

12

1. Sme99-22-96
2. f-bor-2
3. 1625-1650
4. 21.0/2.5/12.8
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, inw: kobaltblauw
- 5c. spiegel: guirlandes en putti; tekst: het tweede dat is niet te veel 2
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. uit serie van zes, moeten op achterzijde
7. bord
8. Noord-Nederland of Delft?
9. Klomp 2000: 157-158, nr. 76-77

13

1. Sme99-22-98
2. f-bor-2
3. 1625-1650
4. 21.0/2.5/11.5
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, inw: kobaltblauw
- 5c. wapen
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. moeten op achterzijde
7. bord
- 8.
- 9.

14

1. Sme99-22-100
2. f-bor-2
3. 1625-1650
4. 20.5/2.0/12.7
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, inw: kobaltblauw
- 5c. mand met fruit en fluitglas
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
- 9.

15

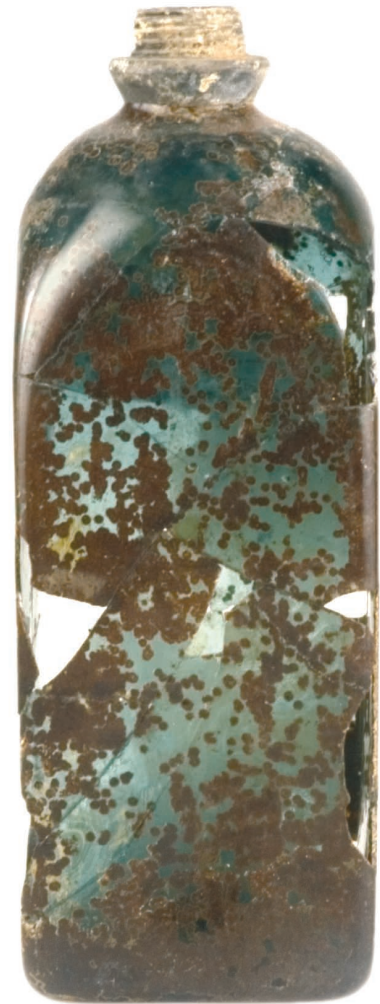
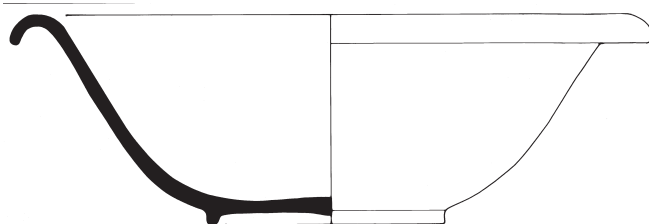
1. Sme99-22-111
2. f-bor-12
3. 1625-1650
4. 16.0/3.1/7.8
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. lichtblauw fond; vlag: acht cirkels met afwisselend perzikbloem en waaier; spiegel: vliegende draak in achthoek; achterzijde vier panelen met cirkel en stip
- 6a. standring, glad, doorboord
- 6b.
- 6c.
7. bord
8. Delft, Porcelayne fles
9. Ostkamp 2003: 21 afb. 2; Bitter 1995: 157

16

1. Sme99-22-102
2. i-bor-8
3. 1625-1650
4. 20.8/4.3/9.3
- 5a. Italiaanse faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 6a. standring, glad, doorboord
- 6b.
- 6c. moeten op achterzijde
7. bord
8. Italië
- 9.

17

1. Sme99-22-103
2. i-bor-8
3. 1625-1650
4. 21.0/4.2/9,8
- 5a. Italiaanse faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 6a. standring, glad
- 6b.
- 6c. moeten op achterzijde
7. bord
8. Italië
- 9.

18

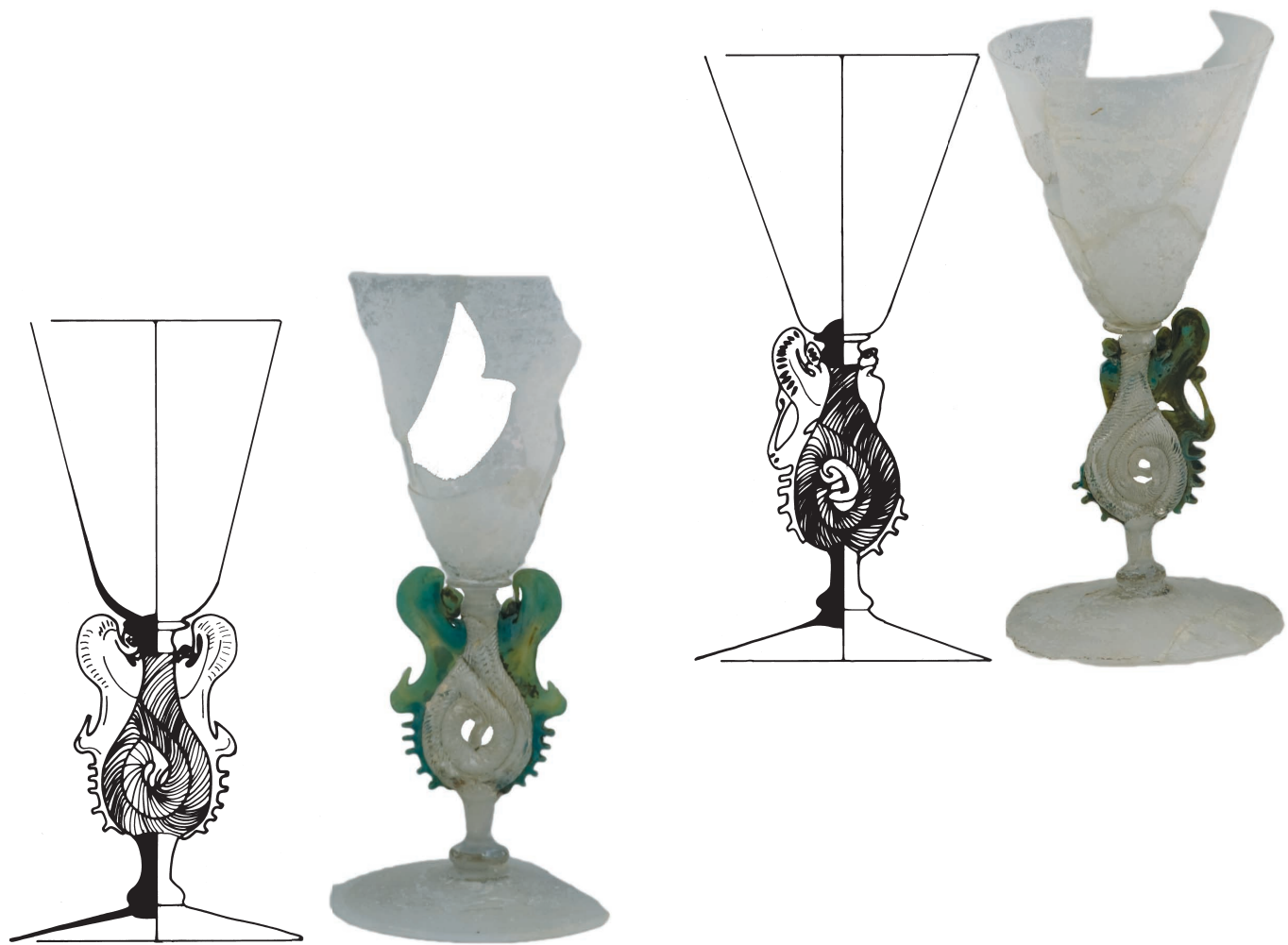
1. Sme99-22-105
2. i-kom-1
3. 1625-1650
4. 33.0/11.5/12.0
- 5a. Italiaanse faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 6a. standing, glad, dubbel doorboord
- 6b.
- 6c.
7. kom
8. Italië
9. Clevis & Smit 1990: 206

19

1. Sme99-22-79
2. w-pis-2
3. 1600-1650
4. 21.5/14.5/10.2
- 5a. witbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. standing, glad
- 6b. lintoor geknepen, verticaal
- 6c.
7. pispot
- 8.
9. Thijssen 1991: 97

20

1. Sme99-22-50
2. gl-fle-7
3. 1600-1650
4. 9.0/25.4/9.0
- 5a. glas
- 5b. groen
- 5c. hals met schroefdraad, vierkant
- 6a. vlak, pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. fles, kelderfles
- 8.
- 9.

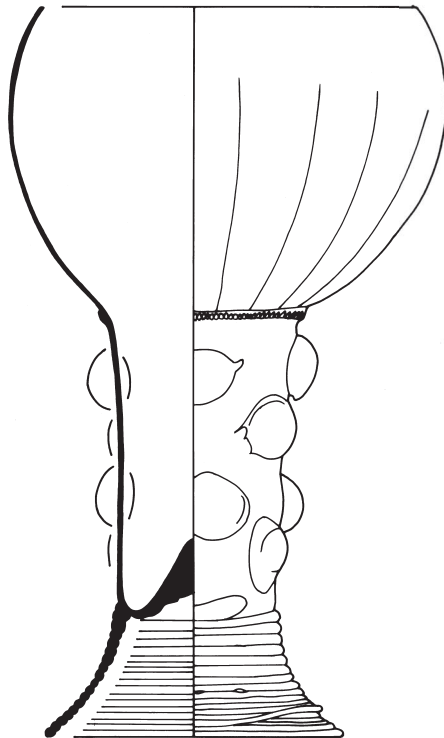

21

1. Sme99-22-12
2. gl-kel-35
3. 1600-1650
4. 7.8/16.3/8.4
- 5a. glas
- 5b. kleurloos, blauw
- 5c. getordeerd gevlochten stam met daarop als vleugels blauwe zeepaardjes
- 6a. voet met pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. kelkglas, vleugelglas
- 8.
- 9.

22

1. Sme99-22-11
2. gl-kel-35
3. 1600-1650
4. --/17.5/8.2
- 5a. glas
- 5b. kleurloos, blauw
- 5c. getordeerd gevlochten stam met daarop als vleugels blauwe zeepaardjes
- 6a. voet met pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. kelkglas, vleugelglas
- 8.
- 9.

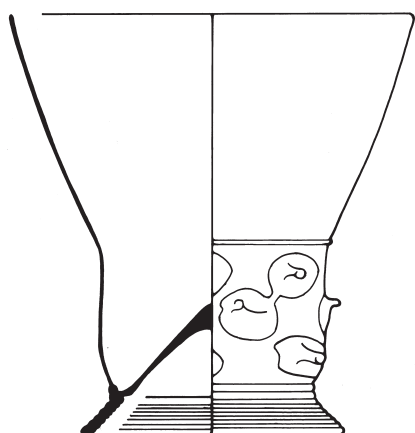

23

1. Sme99-22-13
2. gl-kel-35
3. 1600-1650
4. --/17.0/8.5
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. stam met drie nodussen met daarop als vleugels twee blauwe gevlochten glasdraden als stylistische zee-paardjes?
- 6a. voet met pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. kelkglas, vleugelglas
- 8.
- 9.

24

1. Sme99-22-9
2. gl-roe-5
3. 1600-1650
4. 11.4/19.3/7.8
- 5a. glas
- 5b. groen
- 5c. vier horizontale rijen verspringende gladde noppen; cuppa en stam uitwendig gescheiden door geribde glasdraad; open verbinding tussen cuppa en stam
- 6a. gewonden draadvoet met pontilmerk
- 6b. brede cuppa
- 6c.
7. roemer
- 8.
9. Henkes 1994: 258

25

1. Sme99-22-6
2. gl-roe-10
3. 1600-1650
4. 10.5/11.2/7.0
- 5a. glas,
- 5b. groen
- 5c. drie horizontale rijen verspringende puntnoppen; uitwendig glasdraad op overgang stam naar cuppa
- 6a. gewonden draadvoet, pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. roemer
- 8.
- 9.

26

1. Sme99-22-19
2. gl-sta-NN
3. 1600-1650
4. 6.9/33.3/10.2
- 5a. glas
- 5b. kleurloos, blauw
- 5c. waarschijnlijk vier passen, geribde blauwe glasdraden
- 6a. hoog opgestoken bodem, pontil merk, omgeslagen voetrand
- 6b.
- 6c.
7. pasglas
- 8.
- 9.

Tellijst aardewerk en glas

Grijsbakkend		Majolica		gl-fle	2
g-kom	1	m-bor-3	2	gl-flu	2
Subtotaal	1	m-bor-4	1	gl-kel-2	1
		m-bor-5	2	gl-kel-8	1
Kogelpot		m-bor-14	1	gl-kel-35	3
kp-kog-12	1	m-kom-3	1	gl-kel	2
kp-kog	2	m	2	gl-roe-2	3
Subtotaal	3	Subtotaal	9	gl-roe-5	2
				gl-roe-6	1
Roodbakkend		Faience		gl-roe-10	1
r-bak-21	1	f-bor-2	11	gl-roe	3
r-bak-NN	1	f-bor-8	2	gl-sta-NN	1
r-bak	1	f-bor-10	1	gl	5
r-blo/pot	2	f-bor-12	1		
r-dek-1	1	f-bor-19	1	Totaal glas:	50
r-gra-18	4	f-bor	3		
r-gra-30	4	f-kom-3	2		
r-gra	3	f-kop	1	TOTAAL:	178
r-kan-27	1	f-zal-3	1		
r-kan(-27?)	4	f	2		
r-kmf-3	1	Subtotaal	25		
r-kom-88	1				
r-kop-2	4	Faience, Italiaans			
r-kop	5	i-bor-8	2		
r-lek-5	1	i-kom-1	1		
r-lek-13	1	1-plo	1		
r-min	1	Subtotaal	4		
r-oli	1				
r-pis-5	1	Porselein, Chinees			
r-pis	2	p-bor-1	1		
r-pot-34	3	p-kop-1	4		
r-pot	1	Subtotaal	5		
r-stk-2	2				
r-stk-6	3	Witbakkend			
r-zal-3	1	w-dek-8	1		
r1 2		w-gra-6	1		
Subtotaal	62	w-gra-7	1		
		w-pis-2	1		
Proto-steengoed		w-zal-1	1		
s5-kan	1	w	1		
s5	1	Subtotaal	6		
Subtotaal	2				
		Totaal aardewerk:	128		
Steengoed, onversierd					
s1-kan	1	gl-bek-4a	2		
s1	3	gl-bek-5a	2		
Subtotaal	4	gl-bek-9a	1		
		gl-bek-10	1		
Steengoed, versierd		gl-bek-19a	6		
s2-kan-37	1	gl-bek-19	1		
s2-kan-55	2	gl-bek-34	1		
s2-kan	4	gl-bek	6		
Subtotaal	7	gl-fle-7	3		

